

H6. De Groene Alchemie

Kernvraag duidelijk maken of en hoe de alchemie de kloof tussen natuurwetenschap en geesteswetenschap kan overbruggen.

Kern aanpak

hva legt in de psychologie de nadruk op de somatisering en in de theologie op het incarnatorische karakter.

hva beschrijft de belangrijkste kenmerken van het opus (6.1) en de diepere grondgedachte van de alchemie -het goddelijke bevrijden uit de stof- (6.2). De Chinese alchemie (6.3) raffineert de ruwe grondstoffen om de zaad-essence van de wereld te vinden. Maar ook in de westerse alchemie blijkt (6.4) dat het opus zich impliciet richt op bevordering van natuurlijke processen om nutriënten te verzamelen.

6.1. Het Opus

Historie van de alchemie Jung ondervond het individuatieproces aan den lijve. Hij ziet het opus als een verlossingsactiviteit. de alchemist en de mysticus stonden in permanente tweestrijd tussen de innerlijke stem en de dogma's van het institutionele leergezag.

Projectie of 'correspondentia'

correspondentia als opuskenmerk betekent dat de innerlijke gebeurtenissen synchroon lopen met de uiterlijke natuurprocessen in het reactorvat. Maar Jung's begrip synchroniciteit bevreemdt hva niet, hij geeft de voorkeur aan de procesfilosofie om zowel de psychische als de materiële kant van de alchemie uit te werken mbv een organistische natuurbenadering.

Synchroniciteit

de 'tijd' is een cruciale factor. De alchemist levert een versnelde bijdrage aan de evolutie van de mens en natuur. Chronos (de tijd van de klok) en Kairos (het juiste innerlijke moment, dat vraagt om astrologie).

De astrologie

de mens, volgens Jung, projecteert de onbewuste archetypen ook op het firmament van hemellichamen. En die hebben invloed -volgens de signatuur-leer van de alchemisten- op het smeltpunt van de metalen, dus dat moment moet zorgvuldig gekozen worden (denk ook aan het 'innerlijke moment'). De astrologie werkt ook door in biologie, geneeskunde en landbouw (in het kiembeginsel). Soms is de analogie zo sterk dat het lijkt alsof in het reactorvat simulatie van bepaalde landbouwpraktijken plaatsvindt. De Chinese alchemie schenkt veel meer aandacht aan de analogie met landbouw. Zie bij Taoïsme (o.a. de horoscoop).

Innerlijk en uiterlijke conjunctie

de alchemist dacht dat ertsen in de schoot van de aarde groeien zoals een embryo in de baarmoeder. Deze metafoer toont hoe de alchemist de natuur denkt te beïnvloeden: via een 'bevruchting' -de conjunctie (vereniging) van een mannelijke en een vrouwelijke helft-. Dat verklaart waarom de alchemist denkt het werk van de Schepper te kunnen voortzetten. Er is voor hem dan ook geen verschil tussen 'leer' en 'leven'. goud is het goddelijke zaad, verborgen in alle stoffen. Goud staat voor de 'geest' gevende 'vorm-essentie'. Dorn suggereert dat 'metafysische metalen' de mens het 'eeuwige leven' kunnen geven. Dorn ziet de analogie met de hostie als een 'eeuwig leven schenkende elixer'.

de rol van het lichaam. Men wijst op de noodzaak van soberheid, gezonde eenvoudige voeding, veel beweging, meditatie en soms vasten. Net als de mysticus gaat het de alchemist om de versnelling van het louteringsproces. Alleen de ge-individueerde kan zorg dragen voor de incarnatie van het goddelijke (de geestelijke vorm-essentie) in de aardse natuur. Dorn: "Men moet van binnenuit beginnen vanuit het uitwendig en inwendig zichtbare; men moet inzien wie en wat men is in zichzelf, en dan zal men zichzelf in het licht van de natuur leren kennen via het uiterlijke."

Zo boven zo beneden

de relatie met de hemelse wezens. De alchemistische relatie mens-natuur vereist dus een spirituele inbreng. De schepping vangt aan met de scheiding van mannelijk en vrouwelijk; echter met de opdracht om de eenheid, dmv de ene universele aantrekkingskracht der helften, te herstellen. De analogie mens-natuur is hier zover doorgevoerd dat de natuurlijke conjunctie ook een individuatieproces lijkt en in dat proces heeft de natuur de mens nodig, ze bereiken zelfs 'de eenheid in de mens'. Maar de relatie is wederkerig: zonder de natuur is er ook geen individuatieproces in de mens.

hva concludeert dat de alchemist -evenals de natuurmysticus- een procede of leefwijze bezit die de doodsangst compenseert. Beiden doen een beroep op de uitwendige natuur en de inwendige natuurprocessen van het lichaam. Ook geldt hier het beeld van de graankorrel die moet sterven om nieuw leven mogelijk te maken. De rol van het lichaam is hier geheel ingepast in de incarnatorische en embryologische benadering van de alchemie. De Schepper heeft de natuur de 'neiging tot verbinding' meegegeven. Deze aantrekkingskracht is vergelijkbaar met de libido in de psychologie en met het magnetisme in de natuur. Uiteindelijk is dit de manier waarop de hereniging van mens en natuur de driehoek God-mens-natuur herstelt.

Het Stichtingsoffer

in vrijwel elke cultuur vinden we als eensluidende kern (Eliade, Campbell) dat de materiele wereld wordt opgetrokken uit de lichaamsdelen of offerresten van de godheid. De alchemist wil nu dat goddelijke uit de stof weer verzamelen in het levenselixier. De innerlijke zuivering van lichaam en geest maakte de alchemist deelgenoot aan de partiele reïncarnatie van het scheppend oerwezen zelf (het Corpus Dei). Een reïncarnatie die ook wel 'Evolutie' of 'Komend Rijk' heet.

Groene alchemie

de overgeleverde mythen en ritën verbinden de goddelijke offerresten met landschapscomponenten, dieren, planten, voedsel, medicijn, ertsen en mineralen en nutriënten voor de vruchtbaarheid. Eliade stelde vast dat de werkzaamheid van een geneesmiddel afhankelijk was van zijn goddelijke essentie, ontvangen met het scheppingsoffer. Eliade verbond dit mythologische gegeven met de domesticatie van de plant tot akkerplant. Voor hen die de rituele voortbrenging eerbiedigen i.e. in de vorm van beeldjes, is er bescherming tegen kwalen. Maar zodra de juiste instelling verdwijnt laten rituele activiteiten zich gemakkelijk misbruiken, bijvoorbeeld op het terrein van de voeding. Tegenover het sacrale voedsel van de offerresten, zoals het Corpus Dei van het altaarbrood, staat de profane expressie van de waarde van brood in calorieën en grammen.

Campbell: "Het Christusverhaal houdt een sublimatie in van wat oorspronkelijk een heel concreet plantaardig beeld was. Jezus hangt aan het heilig kruis, de boom, en zelf is hij de vrucht van eeuwig leven die aan de tweede verboden boom in het paradijs groeide. ...De boom van terugkeer naar het paradijs is de boom van onsterfelijk leven, waar je weet dat het ik en de Vader een (1) zijn ..." hva brengt zo de eucharistie in verband met het stichtingsoffer. De consumptie van het elixer beoogt hetzelfde als de communie van de hostie i.e. de spirituele evolutie van de mens dmv de terugkeer van het paradijs.

De vruchtbaarheidsrituelen

in de natuurmystiek is de parallel in de graankorrel die moet sterven om leven te geven. Hva ziet het opus van de alchemist als de technologische voortzetting van de archaische vruchtbaarheidsrituelen. Het ritueel eindigt altijd met de verspreiding van de offerresten over het land.

Het opus als versnelling van evolutie

de ontginning en bewerking van het land, de domesticatie van planten en dieren, de ontwikkeling van gereedschappen en werktuigen, de bouw en inrichting van dorpen en huizen, alles stond in het metafysische kader van de terugkeer-eschatologie. Het Komende Rijk zou er immers uitzien als het aardse paradijs. De heiliging van de 'natuurlijke weg' moeten we zien als oproep tot eerbiediging van de ontwikkelingsweg vanuit de mens is voortgekomen. De leefwijze van de beoefenaar is dus bepalend en komt tegelijk ten goede aan zijn spirituele ontwikkeling. Ten tijde van de archaische mens was de akker nog een altaar en elke graankorrel een hostie. Het latijnse woord 'cultor' toont nog die verwantschap.

de alchemist zag dat de geologische processen van mineraalverlossing duizenden malen langer duurden dan in de plantengroei of in de spijsvertering van dier en mens. Alleen de vuurbestendige mineralen (zouten) 'overleven' dit louteringsproces en daarom stelt de alchemist dat het zout van God(s lichaam) zelf afkomstig is.

Alchemistische bewerking van bodem en metaal en voedsel

er is een grote overeenkomst tussen de mythen en rituelen van plantentelers en metaalbewerkers, beiden geloofden in de goddelijke oorsprong van de metalen.

de oudste 'ijzeren' voorwerpen werden gemaakt van meteorieten: van de hemel op aarde gevallen. Smeden waren dus eerbiedwaardig als hemelse vaklieden.

de hamer van de smid werd dan ook het symbool van zijn uitzonderlijke vermogens. zodra we begrijpen dat de spirituele band met de schepping en de schepper via de voeding loopt, werden extractie en raffinage van de goddelijke elementen -en dus de ritueel juiste bereiding van voedsel- ook een sacrale vaardigheid.

Vruchtbaarheid

veel mythen benadrukken dat seksualiteit en voortplanting in dienst staan van de hemel. Ook in de grond en de tuin staat de 'heilige activiteit' in dienst van de grote Procreatie. Het model van de embrionale vruchtbaarheid is dus een centraal begrip voor de hele natuur en is vastgelegd in vele heilige boeken. De levensbeschouwing van de mens riep dus op tot 'collaborating with the work of Nature'.

De Tijd

het eschatologische verlangen naar het Komende Rijk was de motivatie voor inzicht in natuurlijke processen van groei en ontwikkeling. Akker en aanrecht zijn de aangewezen plaatsen voor de productie en bereiding van heilbrengende nutriënten. Het streven naar versnelling van de accumulatie van sacrale voeding was dus stevig verbonden met de liturgische traditie van het platteland. De 'val in het paradijs' duidt op de ontheiliging van het streven naar het Komende Rijk. Vanaf dat ogenblik grijpt de ontheiliging van de voedselvoorziening om zich heen. Het streven naar de 'vooruitgang' -de latere invulling van het idee der versnelling- werd losgekoppeld van het einddoel. Vuur stond centraal, in de snelle vrijmaking van goddelijke mineralen uit planten en oogstresten in de grond (shifting cultivation), in de keuken bij de verhoging van de verteerbaarheid, in de maag bij de vertering en in de grond. Ook de alchemist gebruikte daarvoor het vuur. Toch was het de groene alchemisten nog om iets anders te doen: men wist dat belangrijke voedingsbestanddelen van de plant uit steen kwamen. In China kende men reeds in de oudheid de steen-etters en stenen-medicijnen om gebreksziekten te genezen. Mineralen die hier met de term Salt worden aangeduid.

de factor 'tijd' komt sterk tot uitdrukking in het ritueel. De alchemist verstaat, net als de primitieve mens, het werk en de arbeidstijd op zichzelf als een 'ritueel van paradijsherstel', een bijdrage aan het eschatologisch einddoel van het leven. Daarvoor moest het leeftempo vertraagd worden, tot nul gereduceerd, hetgeen gelijk stond aan onsterfelijkheidservaring. Vertraging van de tijd en/of versnelling van de evolutie -het bereiken van de eschaton- daar was het de archaische mens om te doen.

6.4. De Middeleeuwse Traktaten

Inleiding

daar de nutriënten de grondslag vormen voor gezondheid en levensduur werden zij ooit tot sacrale stoffen verheven. Volgens de archaische godsdiensten voltrekt de incarnatie van het geofferde oerwezen zich in het lichaam van de mens. Er is sprake van 'Zelfheiliging door Voeding' indien men de natuur zorgvuldig beheert en bespeelt. Veel wetenschap en technologie ontstonden vanuit het oertijdse streven naar vergoddelijking middels concentratie van nutriënten.

De Scheppingsmythe

God is primair de Schepper die ook door de materiële dingen in deze wereld werkzaam blijft. Door de steen van het moedermateriaal in de bodem te vergelijken met de 'hemelsteen' Jezus en aan beide een gelijkvloeiende verlossingsfunctie toe te dichten blijkt dat Jung niet afkerig zou zijn geweest van de idee dat de verlossingsleer van de grote religies geworteld is in een oertijdse 'alimentaire theologie'.

de terugkeer van het spirituele leven is in deze optiek dus geenszins een abstracte geestelijke exercitie, maar een concrete activiteit van zich voeden met de leven gevende substantie die overal in de natuur verspreid aanwezig is. Adams val wordt geassocieerd met een greep naar verontreinigd voedsel. Maar -volgens de oude traktaten- God heeft hem ook getipt hoe zijn fout te herstellen: inzamelen en accumuleren van de verspreide sacrale mineralen met aandacht voor het mysterie van de steen.

de term mineraal is cruciaal. Het begrip verbindt de goddelijke oerstof met de bodemnutriënten die via de voeding in ons lichaam komen. De associatie van de hemelse levenskracht met een eigenschap van het mineraal/nutriënt verdiept onze kennis van de archaische kosmologie. Het organistisch karakter van deze primitieve metafysica helpt ons uit de dwangbuis van het cartesians natuurdenken te breken.

Het Mineraal

uit de literatuur blijkt dat wat men 'Salt' noemt in water wordt opgelost en wit neerslaat bij het droogdampen van de oplossing. De landbouwscheikunde leert ons dat deze witte neergeslagen zouten vooral fosfaat en kali bevatten. Hva ziet als enige verklaring voor deze passages dat de alchemist het grote mineraal-accumulatie project van de natuur probeerde te vatten in zijn prille wetenschap. De levenskracht heet hier de Philosopher's Stone en krijgt soms ook andere namen.

Zout en as

de mythologische vogel die uit zijn eigen as kan herrijzen. Het alchemische proces van het opus is er een van volledige afbraak. Het is de ver-assing in het louteringsvuur waarin alle verontreinigingen vervluchtigen en die vooraf moet gaan aan de wederopstanding. Vergelijkbaar met de wedergeboorte van de mysticus.

De feniks

het eenheidsconcept achter de toepassingen van het dagelijks vuur op het land en in de keuken verbindt de alledaagse activiteiten met elkaar en met de religie. Het verband met de alles omvattende metafysica was voor de archaische mens overal voelbaar. De archaische erediensst behoefde geen tempel of kerk omdat de akker en de keuken werden bediend als ware het altaren voor offer en communie.

de religieuze plantentelers die de heilige filtermechanismen van bodem en plant kennen, zijn in staat de oorspronkelijke zuiverheid -van de verontreinigde paradijsbodem en het lichaam van de schepper- te herstellen. De oude artsenuitbeelden beschrijven de plantekenmerken -om ze te vinden- , maar ook de bereidingstechniek om ze verteerbaar te maken. In het oudste artsenuitboek, de Chinese Pen Tschao, zijn behalve kruiden ook mineraalmengsels beschreven. Zo ontstond het rituele 'eten van stenen' in het kader van 'het eten van de godheid'. Het is de onmiddellijke koppeling van het landwerk en de spijsvertering aan het 'werk van de Steen' waaruit we opmaken dat de alchemist de bodemgenese en de spijsvertering simuleert.

Processen van vertering en verwerking

het doel van de taoïstische alchemie is vooral het raffineren van ruwe grondstoffen uit de natuur om het uiteindelijk onherleidbare element te vinden, de zaad-essence van de wereld, die -in het lichaam opgenomen- onsterfelijkheid kan geven.

6.3. De Chinese Alchemie

in deze paragraaf onderbouwt hva zijn hypothese dat de alchemie zijn wortels moet hebben in oertijdse landbouw. Hij behandelt daarvoor de grootste alchemist in de Chinese geschiedenis Ge Hong, ook Ko Hung (283-343). Hij werkt al vroeg in de landbouw met de principes van de feng shui en de almanak. Maar hij trekt zich terug in de bergen. 'De bergen' bieden een voedingspatroon waar het elixergehalte gunstig afsteekt tegen de zetmeelhoudende granen in de sedentaire teelten. Paddenstoelen waren voor de taoïst in de bergen het meest begeerde voedsel want ze komen -volgens hem- voort uit de sublimatie van de in de grond verborgen mineralen, vooral van het goud en het goddelijk cinnaber. Paddenstoelen zijn alchemisch aantrekkelijk omdat ze snel groeien en geen zonlicht nodig hebben.

in de Chinese paradijsmythen worden paradijsmensen voorgesteld zonder anus: er moest een goedge bestaan dat het verschil maakt tussen het eten en de uitwerpselen. De paradijsmens zou dat vitale goedje kennen. En het goddelijk proces van zelfheiliging en spirituele groei was afhankelijk van de concentratie van essentie. Ko Hung koppelt geestelijke groei aan de mate waarin het lichaam gezuiverd is van faeces. Hij ziet het eten van graan als slecht voor de gezondheid en levensbekortend. Al vroeg vult men dat dieet aan met mineralenmedicijnen. En de bereiding daarvan vereiste altijd religieuze ceremonies, die nog voortleven in oude rituelen en in maaltijden op heiligendagen en kalenderfeesten.

Ko Hung geeft voorbeelden van bergmensen die een bepaalde plant gebruiken als hoofdbestanddeel van hun dieet: kaneelboom, distel, asperge, melkwortel of truffels. De klassieke Pharmacopeia onderscheidt drie graden van medicijnen volgens hun veronderstelde graad van essentie. In de hoogste graad staan paddenstoelen en er komen geen planten in voor. Ko Hung verbindt die met de vuurbestendigheid, in de verwachting dat as van planten of kruiden de begeerde substantie zou bevatten. Het erts cinnaber is echter anders dan andere: het verandert bij verhitting in kwikzilver en dit wordt door een nieuwe transformatie weer cinnaber. Daarom zou juist cinnaber de mens het lange leven geven. Ko Hung kende de van huis uit de natuurlijke filter- en accumulatieprocessen maar al te goed: dat proces heette plantenteelt. Hij wilde die trage natuurprocessen versnellen. Hij geeft ook aanwijzingen om het werk ritueel te laten verlopen: handmatig karakter van rituele arbeid, ecologische randvoorwaarden, gebruik van kompas en astrologie.